



Студија на политики #40

Влијанието на ковид-19 врз земјоделството, вклучувајќи и родова анализа

Автори:
М-р Кристијан Трајковски
Д-р. Марија Ристеска

Импресум

Издава: Центар за истражување и креирање политики (ЦИКП)

Автори: Кристијан Трајковски и Марија Ристеска

Лектура: Билјана Пепоска

Скопје, 2020

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

305:[631:616.98(497.7)(047)

ТРАЈКОВСКИ, Кристијан

Студија на политики. Бр. 40 [Електронски извори]. Влијанието на
ковид-19 врз земјоделството, вклучувајќи и родова анализа / автори
Кристијан Трајковски, Марија Ристеска. - Скопје : Центар за истражување
и креирање политики, 2021

Начин на пристапување (URL): <http://www.crpm.org.mk>. - Текст во PDF
формат, содржи 28 стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на
изворот на ден 21.01.2021. - Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4586-69-2

1. Ристеска, Марија [автор]

а) Земјоделство -- Ковид 19 -- Родови аспекти -- Македонија --
Истражувања

COBISS.MK-ID 52961797

Содржина

Вовед	1
Поглавје 1 - Земјоделството и ковид-19.....	3
Поглавје 2 - Од гледна точка на земјоделците: проценка за последиците од ковид -19.....	7
Поглавје 3 - Потреби за закрепнување	15
Препораки	23

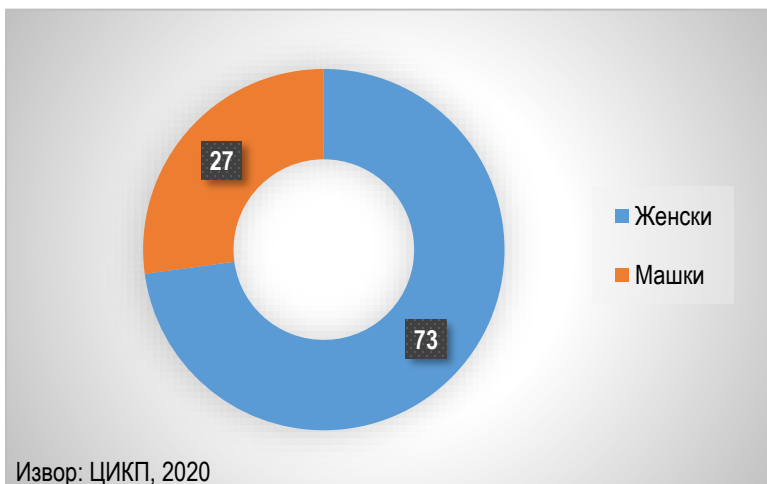
Вовед

Од почетокот на здравствено-економската криза, Центарот за истражување и креирање политики (ЦИКП) го следи влијанието на мерките донесени од страна на Владата на Република С. Македонија, а со цел намалување на диспропорционалното влијание врз одредени маргинализирани и ранливи групи и надминување на економските последици предизвикани од пандемија на ковид-19. Дополнително, врз основа на спроведените истражувања од страна на тимот на ЦИКП, се дефинираат и предлог-мерки за периодот кој следува по пандемијата.

Во соработка со Националната федерација на фармерите (НФФ), организација која го обединува работењето на земјоделците, семејните земјоделски стопанства, земјоделските здруженија, земјоделските задруги, ЦИКП спроведе истражување за влијанието на ковид-19 врз земјоделците, со посебен фокус на младите и жените. Во периодот мај–јуни 2020 година беше спроведено електронско истражување во кое беа обработени одговорите на 70 жени фармери и фармери од земјата. Анкетниот прашалник за испитување на потребите на земјоделците за справување со ковид-19 содржи 39 прашања, структурирани во три поглавја: А) Општи и демографски податоци, Б) Проценка на последиците, прогнози и опфат на мерки и В) Потребна поддршка и застапување. Електронското истражување беше спроведено преку платформата „Kobo Toolbox“, а податоците беа обработени преку платформата и со користење на алатката за обработка на податоци SPSS. Учеството во истражувањето беше анонимно, а добиените податоци ќе бидат искористени за развој на јавни политики кои ќе одговараат на потребите на засегнатите страни.

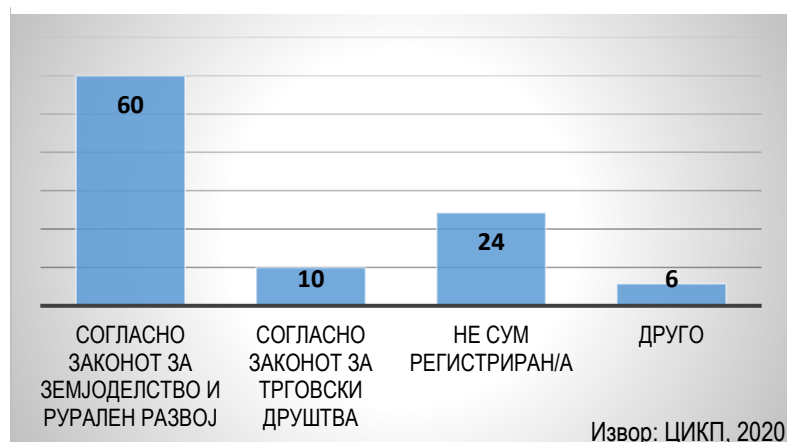
Во рамките на истражувањето учество зедеа 70 жени фармери и фармери.¹ Најголем дел од нив се мажи, речиси 73%, додека 27% се жени. Според местото на живеење, 40% се од Вардарскиот регион (претежно од општините Велес, Градско и Неготино), потоа следува Југоисточниот, каде што живеат 20% од испитаниците (претежно од општините Струмица, Богданци и Дојран), а малку повеќе од 17% се од Пелагонискиот регион (претежно од општините Ресен и Прилеп).

Графикон 1 - Структура на испитаници по пол (изразено во %)



¹ Понатаму во извештајот претежно ќе се споменува поимот фармери како множина од сите испитаници.

Графикон 2 - Како се регистрирани фармерите (изразено во %)



Од обработените податоци добиени во рамките на истражувањето, забележавме дека 62,9% од земјоделците се регистрирани согласно Законот за земјоделство и рурален развој, 10% согласно Законот за трговски друштва, додека 25,7% велат дека оваа дејност ја вршат без да бидат регистрирани. Најголем дел од нив се индивидуални земјоделци или носители на семејни земјоделски стопанства (погледни Графикон 2).

Гледано по возрастни групи, истражувањето ни покажа дека со оваа дејност во РС Македонија се занимаваат претежно повозрасни лица, додека младите се помалку застапени. Имено, околу 77% од фармерите и жените фармери кои учествуваа во истражувањето се на возраст од 41 до 65+ години, 22,9% се на возраст од 26 до 40 години, а најмладите на возраст од 18 до 25 години се најмалку застапени, само со 10%.

Следната анализа ги презентира наодите од истражувањето. Во првото поглавје дава осврт на статусот на секторот на дејност земјоделство и мерките кои Владата ги презема за справување со негативните ефекти на ковид-19 врз оваа значајна стопанска гранка. Второто поглавје се однесува на наодите за влијанието на ковид-19 врз земјоделците. Третото поглавје ги презентира потребите за закрепнување, додека четвртото поглавје дава преглед на заклучоците и препораките за мерки кои Владата треба да ги усвои со цел закрепнување на земјоделството од негативното влијание на ковид-19, за да се спречи зголемување на родовиот јаз меѓу мажите и жените.

Поглавје 1 - Земјоделството и ковид-19

Приходите и благосостојбата на значаен дел од населението во земјата зависат од земјоделството, утврдува Центарот за истражување и креирање политики во анализата за сезонската работа во овој сектор², а го темели тврдењето врз фактот што земјоделството учествува со 7,2% во вкупниот бруто-домашен производ (БДП), веднаш по секторите услуги и индустрија,³ а пресметано заедно со преработувачката индустрија овој процент е значително повисок.

Сепак, од графиконот подолу може да се забележи дека постои тренд на опаѓање на учеството на земјоделството во БДП на земјата. Имено, во десетгодишниот период од 2008 до 2018 година падот е за 4,2 процентни поени. Секторите кои забележуваат пораст се трговија и преработувачка индустрија и рударство и преработка на руда, производство на електрична енергија и управување со отпад. Ова се должи на реструктурирањето на економијата кое настана преку отворањето на преработувачки капацитети во Технолошко-индустриските развојни зони (ТИРЗ), или т.н. слободни економски зони.

Графикон 3 - Учество на секторите во БДП на земјата

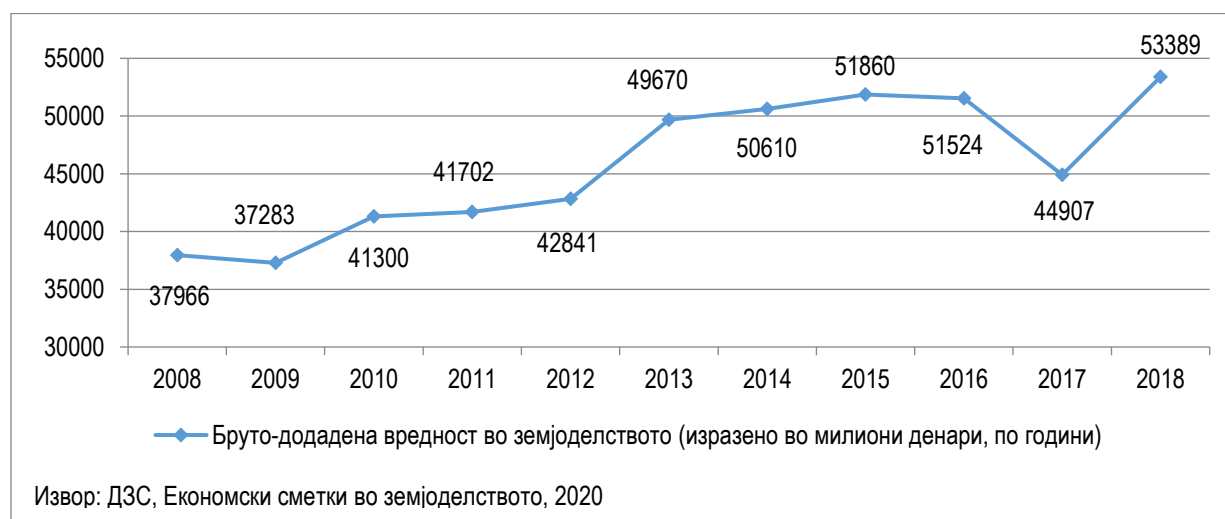


² Ристеска Марија, Трајковски Кристијан. 2020. „Од сенка во видлив сезонски работник во земјоделството: причини, предизвици и модели за формализација на сезонскиот труд во земјоделскиот сектор.“ Студија на политики бр. 39. ЦИКП. Октомври 2020.

³ Државен завод за статистика, БДП според производниот метод

Според податоците на Државниот завод за статистика, бруто-додадената вредност во земјоделството во периодот 2008-2018 се зголемила за 40,6% (види графикон подолу), што претставува спротивен тренд од трендот на учество на земјоделството во БДП на земјата (кој е во опаѓање). За овој временски период се забележува пораст и во вредноста и количината на производство, а тоа ни укажува дека и покрај ниската конкурентност, зголемен е обемот на производство и продуктивноста на земјоделството.⁴

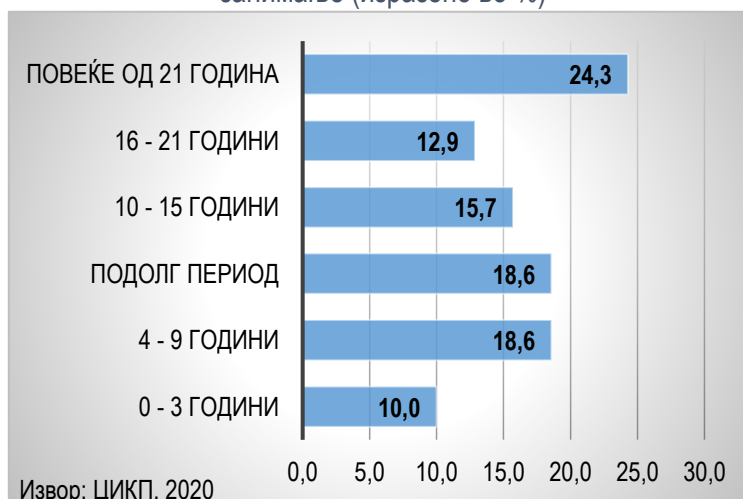
Графикон 4 - Бруто-додадената вредност во земјоделството



Се смета дека реалното учество на земјоделството е поголемо бидејќи во руралните средини граѓаните стекнуваат дополнителен приход обработувајќи сопствени земјоделски површини, како личен извор за егзистенција, но и продавајќи го вишокот земјоделски производи на зелените пазари надвор од евиденцијата на системот.

Така и анкетата спроведена за да се утврдат влијанијата на ковид-19 открива дека лицата кои се занимаваат во секторот на дејност земјоделство поголемиот дел од својот работен век го поминуваат во вршење на оваа дејност. Речиси сите испитаници имаа значајно и долгогодишно искуство. Имено, 28,6% од испитаниците се занимаваат со земјоделство помеѓу 10 и 21 година, додека 24,3% се занимаваат со оваа дејност повеќе од 21 година. Повеќе од 18% велат дека подолг временски период се занимаваат со земјоделство, а со

Графикон 5 - Структура на испитаници по време на занимање (изразено во %)



⁴ Ристеска Марија, Трајковски Кристијан. 2020. „Од сенка во видлив сезонски работник во земјоделството: причини, предизвици и модели за формализација на сезонскиот труд во земјоделскиот сектор.“ Студија на политики бр. 39. ЦИКП. Октомври 2020.

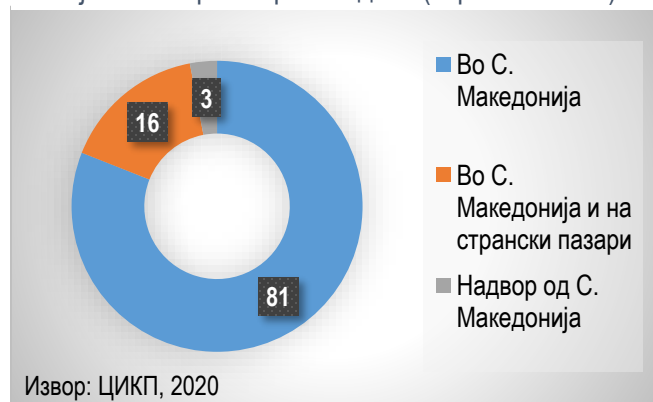
сличен процент на застапеност беа и фармерите кои имаат помеѓу 4 и 9-годишно искуство. Оние кои денес спаѓаат во најбројната категорија фармери – возрасни лица, според времето кое се занимаваат со земјоделство, тие својата дејност почнале да ја вршат многу млади, а тоа се потврдува и со тоа што само 10% од испитаниците одговориле дека оваа дејност ја вршат најмногу 3 години или помалку (погледни Графикон 5).

Од обработените податоци заклучивме и дека македонскиот фармер претежно се занимава со полјоделство (70%), а помалку со сточарство (30%). Имено, од Графикон 6 може да забележиме дека повеќе од 38% од полјоделците кои учествуваа во истражувањето одгледуваат овошки, 28,6% поседуваат лозови насади или произведуваат вино, а за речиси 23% одгледувањето градинарски култури претставува основна дејност. Малку помал процент од фармерите одгледуваат житни култури и култури за производство на добиточна храна, а најмалку застапени се производителите на тутун. Од друга страна, сточарите претежно се занимаваат со говедарство, пчеларство, овчарство, козарство, како и производство на млеко и млечни производи.

Графикон 6 - Структура на полјоделци по видот на култура која ја одгледуваат (изразено во %)



Графикон 7 - Структура на фармери по пазарот на кој ги пласираат производите (изразено во %)



За индивидуалните земјоделци и семејни земјоделски стопанства е карактеристично тоа што произведените добра најчесто ги пласираат на домашниот пазар. Така, малку повеќе од 81% од фармерите велат дека работат исклучиво на домашниот пазар, а речиси 16% од нив покрај на домашниот пазар, своите производи ги пласираат и кон странските пазари. Само 3% од фармерите велат дека целото производство им е наменето за извоз. (погледни Графикон 7).

И покрај тоа што во 2019 година е остварен највисок извоз на храна во изминатите 10 години, таа година истовремено е остварен и највисок увоз на прехранбени производи, што ја прави Македонија увозно зависна земја за храна. Со појавата на првиот случај на SARS-CoV-2 во земјата во февруари 2020 година, се постави прашањето дали економските последици од здравствената криза ќе се одразат на земјоделството и колку. Првите мерки кои се презедоа како одговор на вирусот од 10 март 2020 година беа: забрана за групирање на повеќе од две лица кои не се во сродство; држење растојание од два метра на отворено и носење заштитна маска на отворено и во затворен јавен

простор (каде што нема услови за држење физичка дистанца); затворање на хотели, трговски центри, културни институции итн. Од 18 март 2020 година се прогласи вонредна состојба, која овозможи да се одреди полициски час во целата држава и ограничено движење за лица постари од 67 години и млади луѓе до 18-годишна возраст, ослободување од полициски час за лица на кои им е потребна итна медицинска помош и клучни работници, како што се: полиција, вооружени сили, здравствени работници, учесници во производствениот процес во земјоделството. Иако генерално мерките се сметаат за навремени, Македонската академија за науките и уметностите предупреди за пропорционалност и нужност на усвоените мерки⁵, а се спори и нивната законитост и легитимност⁶.

Забраната на движење не влијаеше на земјоделците директно бидејќи таа за земјоделските активности предвидуваше исклучок, односно беше дозволено движење во рамките на територијата (атарот) на селата исклучиво за работните потреби.

Со прогласувањето на вонредната состојба, техничката Влада ја презеде законодавната власт. Фактот дека во рамките на процесот, Владата усвои 150 уредби со законска сила⁷ и 73 обврзувачки одлуки⁸ и измени или укина огромен број одлуки, тие влијаеја на правната сигурност на граѓаните.

Од 46 мерки во врска со кризата со ковид-19, само 6 се сметаат за релевантни за поддршка на земјоделството. Тоа се: финансиска поддршка за микро, мали и средни претпријатија кои вршат примарно производство, преработка и извор на примарни и преработени земјоделски производи; платежна картичка за субвенционирање на 50 % од зелената нафта (за 50.000 земјоделци) во износ од 4,6 милиони евра; стимулирање на преработувачите на грозје и винарниците да произведуваат алкохолан дестилат кој ќе се користи од страна на домашните хемиски компании за производство на средства за дезинфекција во вредност од 3,5 милиони евра за период од три години; долгорочен закуп на пасишта, окрупнување на земјоделското земјиште за поголема конкурентност на македонското земјоделство; воведување програма за финансирање на микроземјоделски претпријатија во износ од 3 милиони евра. ЦИКП во анализата за ОБСЕ за влијанието на ковид-19 на родот и различностите ги категоризира сите овие мерки како родово неутрални, што значи дека тие не ја препознаваат разликата меѓу потребите на мажите и жените во земјоделството и не одговараат соодветно на нив.

Бидејќи поголемиот дел од земјоделците во секторот се индивидуални земјоделци, првата рапидна анализа на мерките за ковид-19 во земјоделството покажа дека индивидуалните земјоделци се целосно изоставени. За нив директно се однесува само една од мерките, за зелена нафта, додека сите други се наменети за земјоделски претпријатија.

Како резултат на тоа се јави загуба од 22 до 40 проценти во првиот квартал и пад на профитот за 40 до 60 отсто, а забавените производни активности поради затворање на вообичаените канали за продажба, несигурниот пласман и проблемите со откупот се само дел од последиците што ги

⁵ Камбовски Владо, Павловска-Данева Ана, Лежетиќ Гордана, Мујоска-Трпевска Елена и Битраков Константин. 2020. „Правни аспекти на вонредната состојба.“ Центар за стратески истражувања „Ксенте Богоев“. МАНУ. Мај 2020.

⁶ Ристеска, Марија. 2021. „Анализа на влијанијата од ковид-САРС-19 на родот и различностите.“ ОБСЕ. Јануари 2021

⁷ Македонско здружение на млади правници. 2020. Уредби донесени од Владата. Ковид-19. 2020. Достапен електронски извор: <https://myla.org.mk/%d0%b2%d0%be%d0%bd%d1%80%d0%b5%d0%b4%d0%bd%d0%b0-%d1%81%d0%be%d1%81%d1%82%d0%be%d1%98%d0%b1%d0%b0/>

⁸ <https://vlada.mk/uredbi-covid-19>.

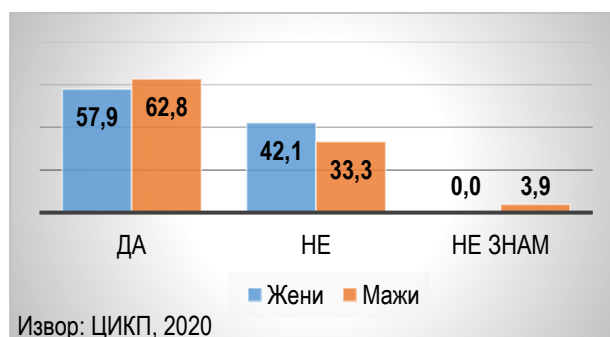
предизвика пандемијата на ковид-19 во македонското земјоделство.⁹ На самиот почеток се создадоа проблеми во дистрибутивните канали, се зголеми невработеноста во руралните средини поради стравот на населението како ќе се справи ако евентуално заболи од вирусот, зашто инфраструктурата е лоша, нема болници и амбуланти во селата. Индивидуалните мали производители се најранливата категорија бидејќи истовремено мора да се справат со шокот предизвикан од пандемијата, како од здравствен така и од економски аспект.¹⁰

Поглавје 2 - Од гледна точка на земјоделците: проценка за последиците од ковид -19

Пандемијата од Ковид-19 има значително влијание врз обемот на работа на фармерите од земјата. Имено, повеќе од 61% од фармерите велат дека состојбата предизвикана од пандемијата се одразила врз обемот на нивната работа, додека околу 36% не почувствувале дека таа имала свое влијание врз нивната работа. Околу 3% од испитаниците не можеа да дадат своја проценка за влијанието на ковид-19 врз обемот на работа. Општо земено, кај жените фармери пандемијата имала малку помало влијание врз обемот на работа. Така, дури 42,1% од жените велат дека пандемијата немала влијание врз нивната работа, а таква изјава по однос на ова прашање имале само 33,3% од мажите. Разликата во перцепцијата кај жените може да се должи и на фактот што жените се справуваат со повеќе проблеми и се соочуваат со повеќе препреки, па и се поотпорни на

промени, или пофлексибилни при адаптација на нови услови како овие кои се создадоа со пандемијата.

Графикон 8 - Обработени податоци од родова перспектива за прашањето: Дали пандемијата на ковид-19 влијаеше на обемот на Вашата работа? (изразено во %)



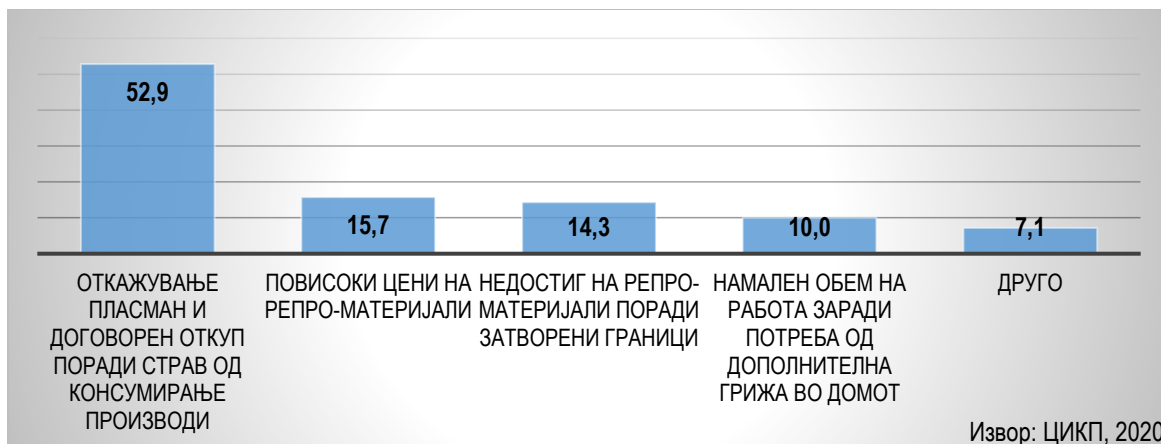
За најголем дел од македонските фармери (52,9%), влошувањето на општите состојби со појава на пандемијата негативно се одрази врз нивната работа, особено преку откажување на пласманот и договорениот откуп за земјоделските и сточарските производи, а во значаен дел и поради намалено консумирање свежи земјоделски и сточарски производи (страв од зараза) заради практиката на затворање на почетокот од кризата и несигурноста на кој начин вирусот се пренесува, дали само преку капки на телесна течност, преку воздух, но и преку нетермички обработената храна. За околу 30% од фармерите значаен проблем е тоа што со кризата се зголемиле и цените на репроматеријалите, а дополнително се соочиле со отежнување на пристапот до нив заради затворените граници како последица од преземените мерки за превенција од ширење на вирусот. За 10% од фармерите

⁹ Ристовски, Васко. Стопанска комора на Македонија. 2020. „Во услови на криза предизвикана од ковид 19 излегоа на површина слабостите и се продлабочија проблемите во македонското земјоделство.“ 04.01.2021. Достапен електронски извор: <https://www.mchamber.mk/default.aspx?Mid=3&evid=39187&lng=1>

¹⁰ Ристовски, Васко. Стопанска комора на Македонија. 2020. „Во услови на криза предизвикана од ковид 19 излегоа на површина слабостите и се продлабочија проблемите во македонското земјоделство.“ 04.01.2021. Достапен електронски извор: <https://www.mchamber.mk/default.aspx?Mid=3&evid=39187&lng=1>

појавата на вирусот резултирала со намален обем на работа, пред сè како последица од појавата на нови обврски во рамките на домот (грижа за деца и стари лица, дезинфекција и чистење со средства за превенција од ширење на вирусот и слично). За дел од фармерите, пандемијата негативно се одрази врз откупната цена на нивните добра.

Графикон 9 - Начин на кој пандемијата се одрази врз работата на фармерите (изразено во %)



Вреди да се напомене дека состојбата предизвикана од пандемија на вирусот придонесе кон зголемување на обврските кои ги имаат жените фармери во домаќинството, а сето тоа негативно се одрази врз нивната посветеност кон работата. Имено, повеќе од 21% од жените велат дека го намалиле обемот на работа заради потреба од дополнителна грижа во домот. Ова најмногу ги засега жените заради родовите улоги кои сè уште опстојуваат, а се особено изразени кај руралното население. Тоа значи дека со воведување на рестриктивните мерки и затворањето на училиштата, обврските во домот и грижата за децата кои не одат на училиште се претежно на товар на жената која воедно е жена фармер. Дополнително, овде спаѓаат и обврските за грижа за стари лица, зголемена посветеност за одржување хигиена и дезинфекција во домот за заштита од инфицирање со новиот вирус и слично. За разлика од нив, само 5,8% од мажите велат дека во периодот по појава на вирусот имале намален обем на работа заради потреба од дополнителна грижа во домот (погледни Графикон 10).

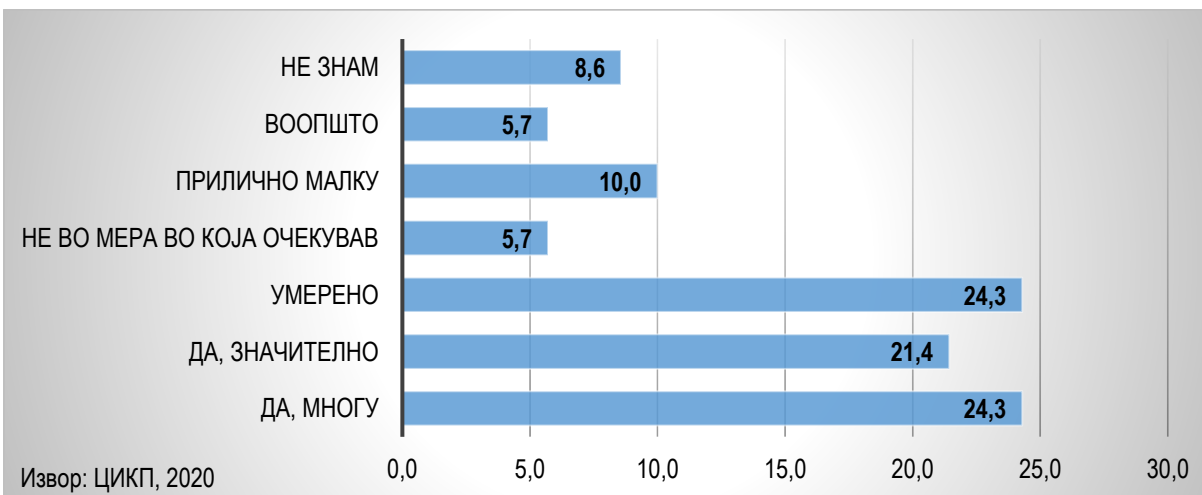
Графикон 10 - Обработени податоци од родова перспектива за прашањето: Како поточно влијаеше појавата на пандемијата? (изразено во %)



Речиси 46% од фармерите сметаат дека кризата предизвикана од ковид-19 многу или значително влијаела врз нивната заработувачка. Релативно висок процент, односно 24,3% сметаат дека

влијанието било умерено, а според 15,7% од фармерите кризата прилично малку влијаела врз нивната заработувачка или не во мера во која тие очекувале на почетокот. Речиси 6% изјавиле дека појавата на вирусот воопшто не влијаела врз нивната заработувачка, додека 8,6% не можеа да дадат своја проценка по однос на ова прашање (погледни Графикон 11).

Графикон 11 - Проценка за степенот на влијание на кризата предизвикана од ковид-19 врз заработувачката на фармерите (изразено во %)



Влијанието на кризата предизвикана со појава на вирусот за дел од фармерите предизвикала дополнителни трошоци кои настанале од потребата за дополнителна дезинфекција и одржување на работните површини и алати (50%). Од друга страна, значително висок процент од фармерите велат дека од почетокот на кризата при спроведување на своите работни активности, немале дополнителни трошоци за превентивна заштита (44,3%), а дел од нив не можеа да проценат дали се соочиле со таков вид дополнителен трошок (5,7%).

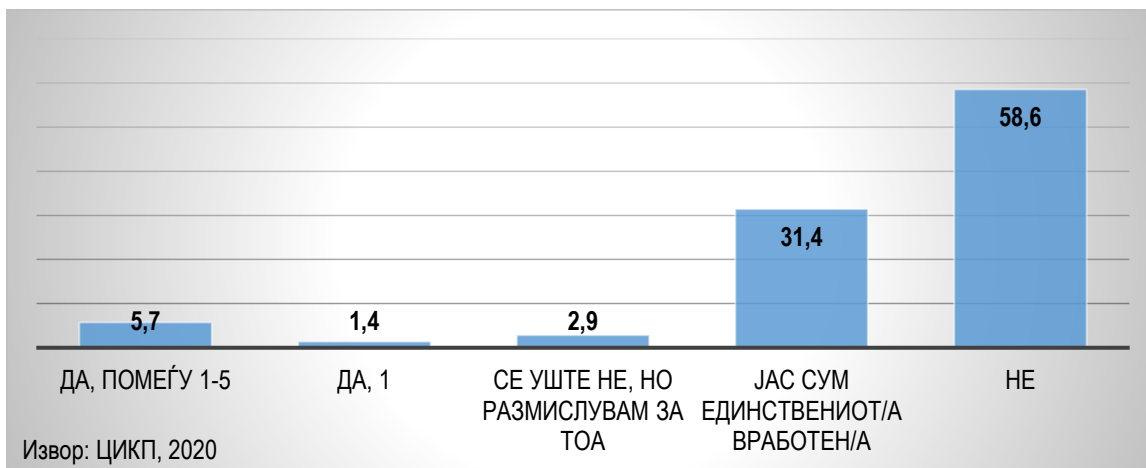
Графикон 12 - Дали кризата од ковид-19 предизвика да имате други трошоци и мерки за дополнителна дезинфекција и одржување на работните површини и алати? (изразено во %)



Имајќи го предвид негативното влијание кое го има пандемијата по однос на отпуштањето работници во другите сектори на дејност, состојбите во земјоделството влеваат надеж. Имено, забележавме дека најголем дел од фармерите, односно 58,6% не отпуштиле работник како последица од кризата, независно дали тој е пријавен или кај нив работи „на црно“. Малку повеќе од 7% од фармерите како последица од кризата отпуштиле работници, односно 5,7% отпуштиле помеѓу 1-5 работници, а 1,4% отпуштиле само по еден работник. Вреди да се напомене дека околу 3% од фармерите не знаат што ги очекува во иднина, па иако сè уште не донеле одлука за отпуштање работници, сериозно размислуваат за тоа прашање. Останатите фармери (малку повеќе од 31%) спаѓаат во категоријата

индивидуални земјоделци кои не вработуваат други лица или обврските ги вршат во рамките на домаќинството (погледни Графикон 13).

Графикон 13 - Отпуштени работници како последица од кризата (изразено во %)



Сепак, мора да имаме предвид дека во земјоделството работат околу сто илјади луѓе, но најголем дел од нив се самовработени, индивидуални земјоделци и само мал дел помеѓу четиринаесет и осумнаесет илјади (според податоците од табела 1) кои се вработени во секторот. За жал, голем дел од работната сила во земјоделството се неплатени семејни работници, од кои најголем дел се жени. Ова го определува и нивниот статус на економско зависни од мажите.

Табела 1 - Вработени во земјоделството во 2019 година, тримесечно

	T-1	T-2	T-3	T-4
Вкупно	110,590	113,318	116,160	104,064
Вработен	14,639	16,986	18,554	17,564
Вработен за сопствена сметка	53,600	56,453	56,163	51,462
Неплатен семеен работник	41,213	38,168	40,317	34,213
Работодавец	:	1,711	:	:

Извор: ДЗС, 2020

Од приложените податоци во Табела 1, исто така може да забележиме дека земјоделската е сезонска работа по природа бидејќи во третото тримесечје од 2019 година, споредено со првото тримесечје, вкупниот број вработени во секторот на дејност земјоделство се зголемил за 5.570 работници, односно во месеците од октомври до декември ќе забележиме дека намалувањето на интензитетот на работа во земјоделството во овој период од годината се одразува и на бројот на вработени, при што се бележи намалување за малку повеќе од 10%, или 12.096 работници (споредено со третото тримесечје).

Во однос на соработката со прекупувачите на производи, големите комбинати и ланците на самопослуги, од страна на фармерите се забележани значителни откажувања на пласманот, а како последица од кризата. Имено, 77% од фармерите велат дека имаат значителни откажувања на претходно договорениот пласман за своите добра, а повеќе од 4% ги загубиле сите пласмани на своите производи, односно сите договори кои ги имале се откажани. За 18,6% од фармерите во овој момент пласманот не е загрозен бидејќи немаат тековни договори за откуп на нивните добра или нивните земјоделски култури стасуваат дури наесен. Корекции по однос на договорената цена за производите од страна на фармерите кон прекупувачите, големите комбинати и ланците самопослуги за фармерите претежно нема, иако дел од

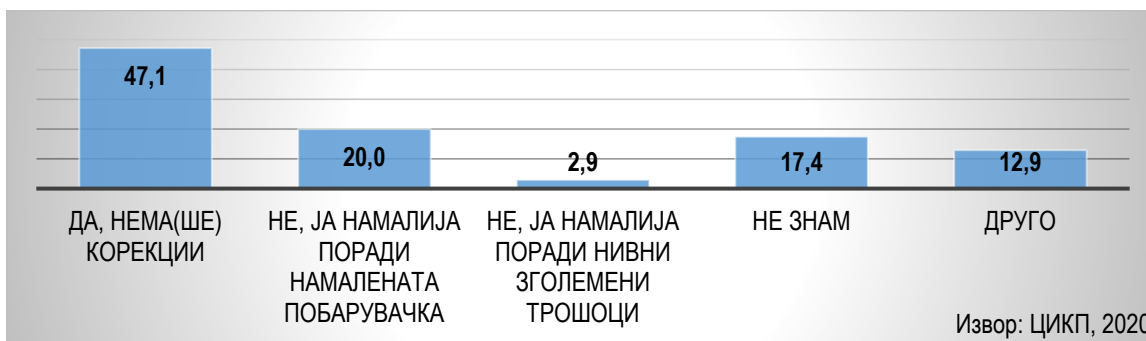
фармерите со цел да се ослободат од вишокот, ја намалиле цената на своите добра.

Графикон 14 - Почитување на договорената цена со прекупувачите од страна на фармерите (изразено во %)



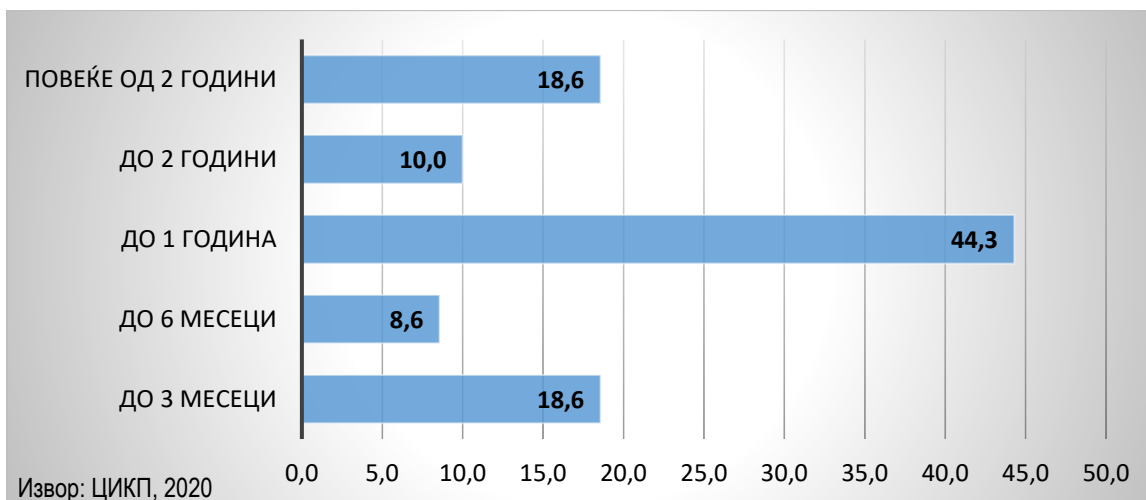
Според фармерите, договорената откупна цена во време на пандемија претежно се почитува и од страна на прекупувачите. Имено, 47% велат дека нема(ло) корекции во цената, 20% велат дека не се почитувала договорената цена, а прекупците ја намалиле цената на производите бидејќи се соочиле со намалување на побарувачката. Околу 3% сметаат дека цената е намалена заради зголемените трошоци кои ги имаат прекупувачите. Малку повеќе од 17% од фармерите не дадоа одговор на ова прашање бидејќи не се доволно информирани, а речиси 13% немаат договор за откуп или нивните земјоделски култури сè уште не се стигнати за берба.

Графикон 15 - Почитување на договорената откупна цена од страна на прекупувачите, комбинатите и ланците на самопослуги (изразено во %)



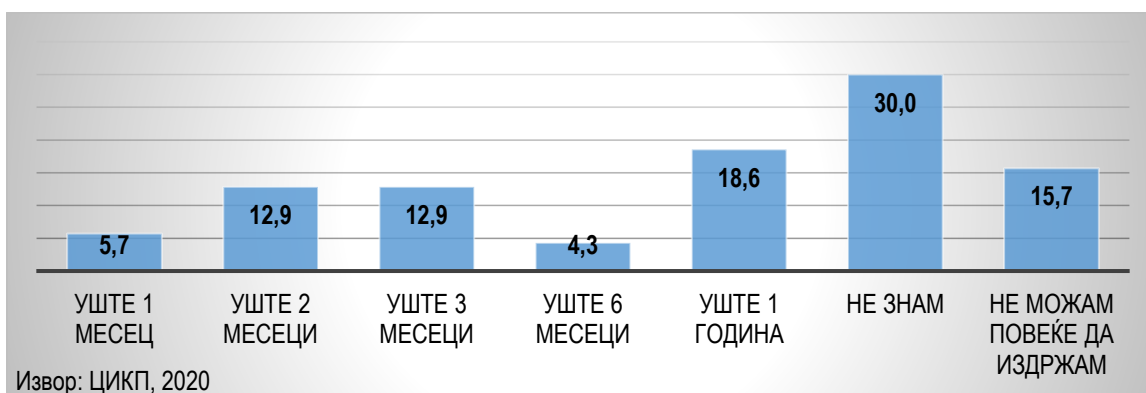
Најголем дел од македонските фармери сметаат дека кризата предизвикана од ковид-19 ќе има влијание врз нивната дејност една година (44,3%), помал дел сметаат дека негативното влијание може да трае до две (10%) или повеќе од две години (18,6%). Околу 27% од фармерите имаат повеќе оптимистички погледи кон подобрување на состојбите и сметаат дека влијанието на кризата предизвикана со појава на вирусот ќе влијае врз нивната работа за период најмногу до 3, односно 6 месеци.

Графикон 16 - Проценка на фармерите за времетраењето на влијанието кое го има кризата предизвикана од ковид-19 врз нивната деловна активност (изразено во %)



Имајќи ги предвид нивните проценки за времетраење на кризата, истражувавме колку време тие би можеле да опстанат на пазарот и да се потпрат на сопствената заштеда доколку продолжи состојбата предизвикана од појава на вирусот. Забележавме дека најголем дел од фармерите не знаат, односно не можат да направат проценка (30%), а за период од една година во овие услови би можеле да издржат околу 18,6% од фармерите. Загрижува податокот дека 15,7% не можат повеќе да издржат со работа во овие кризни услови на пандемија, а само 5,7% се во можност да издржат најмногу уште еден месец (погледни Графикон 17).

Графикон 17 - Проценка од страна на фармерите по однос на прашањето колку време би опстојале и би се потпреле на сопствената заштеда доколку оваа состојба продолжи (изразено во %)

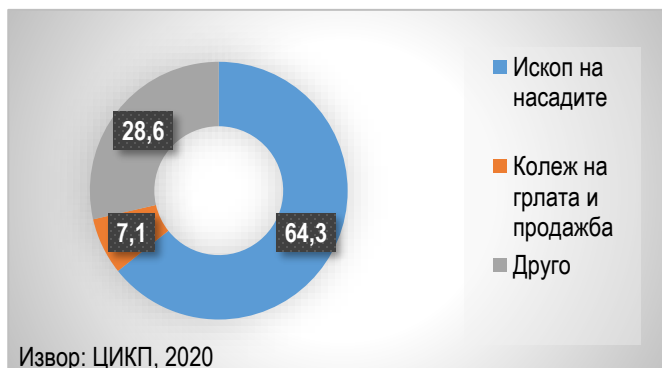


Жените земјоделки со помалку шанси за преживување на кризата

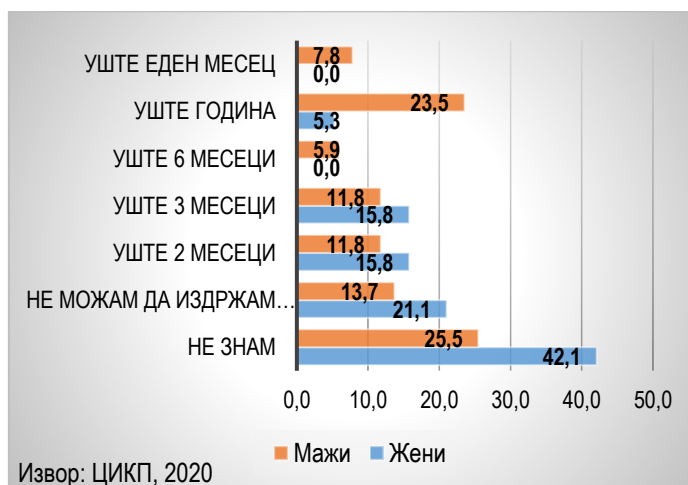
Најголем дел од жените кои работат во оваа дејност (21%) велат дека не се во можност да опстојат доколку продолжи состојбата, а со оваа изјава согласни се само 13,7% од мажите. Дополнително загрижува тоа што само 5,2% од жените би издржале уште една година во овие услови, додека тој процент на мажи изнесува 23,5%. Ова зборува и за поголеми заштеди кај мажите земјоделци кои би се користеле за премостување на кризата, додека тоа не е случај со жените земјоделки. Значително висок процент на жени не се во можност да направат проценка по однос на ова прашање, односно велат дека не знаат, што укажува и за малата моќ на одлучување која жените ја имаат во земјоделието. (погледни Графикон18).

Доколку ги анализираме податоците за претходното прашање од родова перспектива, ќе забележиме дека загрижува тоа што фармерите се во постојан страв дека економските последици од ковид-19 можат да го уништат нивното производство и со тоа дека ќе ја загубат можноста да егзистираат од оваа дејност. Имено, повеќе од 71% се плашат дека последиците од пандемијата можат да доведат до ископ на нивните насади или колеж на грлата и нивна продажба. Од друга страна, малку повеќе од 28% сметаат дека постои веројатност да се намали обемот на нивното производство, или да престанат да засадуваат нови насади, но значаен дел од фармерите велат дека и понатаму ќе продолжат и нема се откажат од тоа што го работат.

Графикон 18 - Дали економските последици од ковид-19 можат да доведат до: (изразено во %)



Графикон 19 - Обработени податоци од родова перспектива за прашањето: Колку долго можете да опстанете и да се потпрете на Вашата заштеда ако продолжи состојбата? (изразено во %)



Истраживме и дали македонските фармери со почетокот на кризата размислувале за преземање непосакувани мерки и чекори кон намалување на обемот на своето производство. Имено, во последните два месеца, како последица од кризата, дури 57,1% помислиле да го намалат своето производство преку ископ на своите насади, а сточарите размислувале за намалување на бројот на грла преку колеж или продажба. Останатите не размислувале во насока на намалување на нивниот обем на производство.

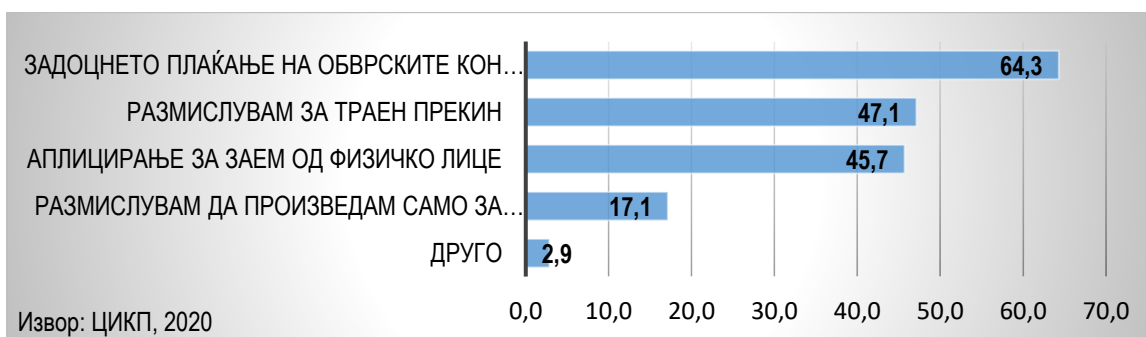
Поголемиот дел од македонските фармери не очекуваат значителни промени по однос на подобрување на нивната заработка со завршување на вонредната состојба во земјата. Имено, 67,1% очекуваат дека продажбата на нивните производи ќе остане иста и по вонредната состојба, додека 31,4% очекуваат зголемена продажба. Само 1,4% стравуваат дека овогодишното производство може да им остане без пласман.

Графикон 20 - Очекувања на фармерите по однос на продажбата по завршување на вонредната состојба (изразено во %)



Според испитаниците, три главни начини за обезбедување континуитет во нивната работа во наредниот период ќе бидат: задоцнето плаќање на обврските (даноците) кон државата (64,3%), аплицирање за заем од физичко лице (45,7%) и намалување на производството во граници на домаќинството, односно производство за себе и за семејството (17,1%). Голем дел од фармерите сметаат дека доколку не најдат соодветен начин да обезбедат континуитет во вршењето на нивната дејност, размислуваат во насока за траен прекин на вршење на оваа дејност (47,1%).

Графикон 21 - Кои се трите главни начини кои планирате да ги користите за да обезбедите континуитет на вашата активност во наредниот период (изразено во %)



Поглавје 3 - Потреби за закрепнување

Периодот за закрепнување кој треба да следува ќе биде значаен да се информира за податоци кои реално ги отсликуваат состојбите и потребите на секторот, но и кои ги исправаат непропорционално негативните влијанија на кризата на поедини сектори. Имено, ова истражување покажува на особено високо негативно влијание на пандемијата врз земјоделската дејност, каде што жените земјоделки се чини дека се повеќе погодени од мажите земјоделци, иако тие се покажуваат повеќе жилави во оценката и справувањето со кризата според наодите на анализата. Сепак, за да се дојде до целосно закрепнување, потребно е „работите да се прават поинаку“ и да се создаваат поправични системи и општества.¹¹ За да се обезбеди напредок, а не уназадување во родовата еднаквост, неопходно е да се разберат родовите јазови кои се создадени поради одговорот на кризата, како и нормите за родова нееднаквост кои преовладуваа во македонското општество пред појавата на вирусот, како и оние кои мерките за справување со вирусот ги создадоа со своето спроведување.

Одржување на земјоделската дејност без дополнителна поддршка во наредниот период за многумина ќе претставува значаен предизвик. Имено, 71,4% од фармерите кои учествуваа во истражувањето не се сигурни или сметаат дека не се во состојба својата дејност да ја одржат во наредниот период без дополнителна помош. Само 28,6% сметаат дека ќе можат и без дополнителна поддршка да се справат со предизвиците кои следуваат во наредниот период (погледни Графикон 22).

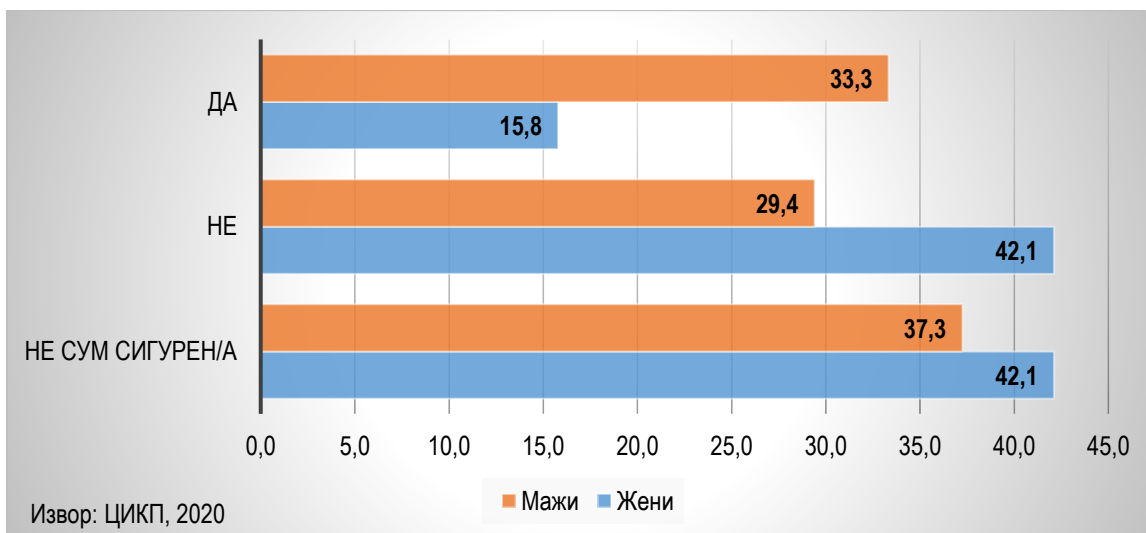
Графикон 22 - Дали вашата фармерска дејност ќе може да ја одржите без дополнителна поддршка? (изразено во %)



Доколку податоците ги анализираме од родова перспектива, ќе забележиме значителни разлики во одговорите меѓу фармерите и жените фармери по однос на прашањето за потреба од дополнителна поддршка, а со цел одржување на земјоделската дејност. Имено, повеќе од 42% од жените фармери велат дека не можат да ја одржат својата дејност во наредниот период без дополнителна поддршка, а со оваа изјава се согласуваат малку повеќе од 29% од мажи, односно значително поголем процент од жените имаат тешкотија да се справат со кризата доколку не добијат поддршка. Само 15,8% од жените велат дека би можеле да се справат со новата состојба и без да добијат поддршка, а овој процент кај мажите без малку е двојно повисок, односно 33,3% (погледни Графикон 23).

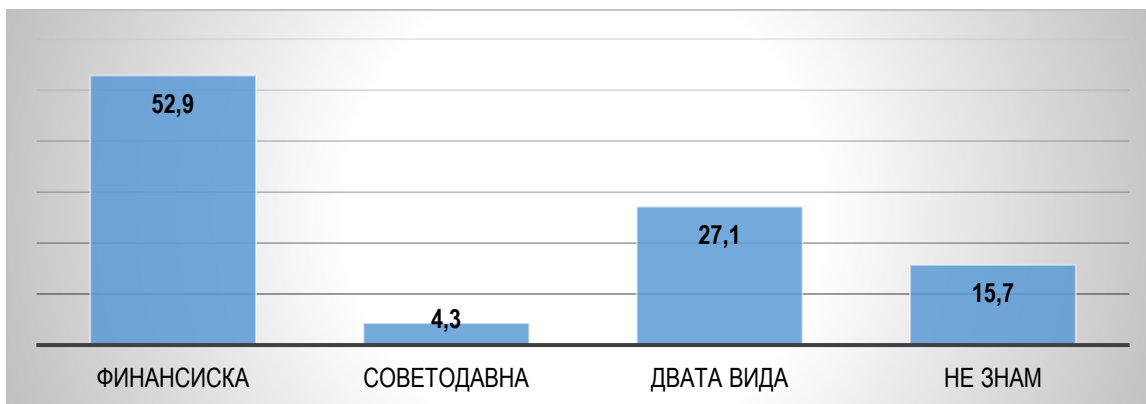
¹¹ Антонио Гутереш. 2020. „Закрепнувањето од ковид-19 мора да доведе до различна економија.“ ОН. Март 2020.

Графикон 23 - Дали мислите дека вашата фармерска дејност во идниот период ќе може да ја одржите без дополнителна поддршка? (изразено во %)



Македонските фармери за справување со кризата предизвикана од пандемија на ковид-19 во најголем дел претпочитаат финансиска поддршка. Имено, овој вид поддршка во моментот им е најпотребен дури за 52,9% од фармерите, додека 27,1% покрај финансиска, велат дека им е потребна и советодавна поддршка (погледни Графикон 24).

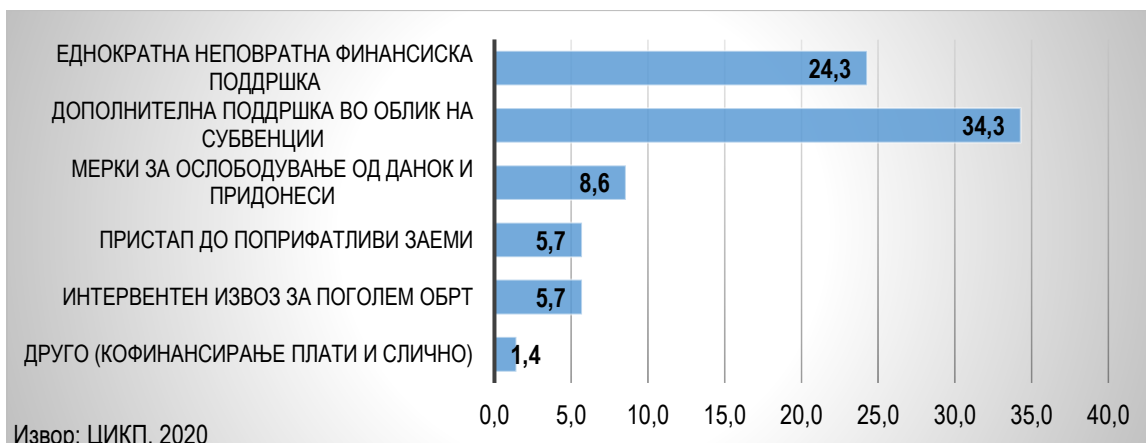
Графикон 24 - Вид поддршка која им е најпотребна на фармерите во моментот (изразено во %)



Извор: ЦИКП, 2020

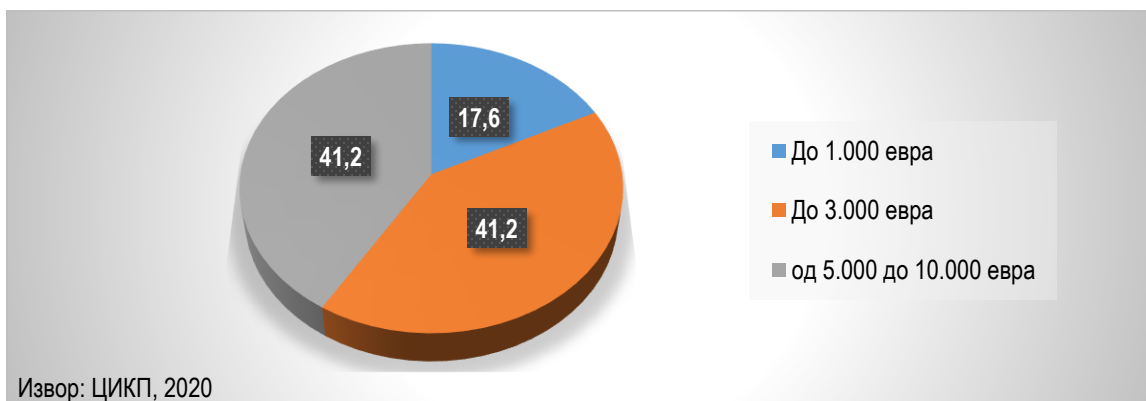
Оние фармери кои претпочитаат финансиска поддршка сметаат дека најкорисно во моментот за нив би било доколку таа поддршка е во облик на субвенции (34,3%) или еднакратна неповратна финансиска поддршка (24,3%). Помал дел од фармерите сметаат дека за нив корисни би биле мерките за ослободување од данок и придонеси (8,6%), пристапот до поприватливи заеми (5,7%) и овозможување интервентен извоз за поголем обрт (5,7%).

Графикон 25 - Вид финансиска поддршка која им е потребна на фармерите во моментов (изразено во %)



Фармерите кои претпочитаат финансиската поддршка да биде во облик на еднократна и неповратна помош за спас на дејноста, сметаат дека таа треба да биде во износ до 3.000 евра (41,2%), од 5.000 до 10.000 евра (41,2%), најмал процент од испитаниците сметаат дека овој облик на финансиска помош би бил доволен доколку е во висина до 1.000 евра (17,6%).

Графикон 26 - Висина на еднократната и неповратна финансиска помош која би им ја спасило дејноста на фармерите (изразено во %)

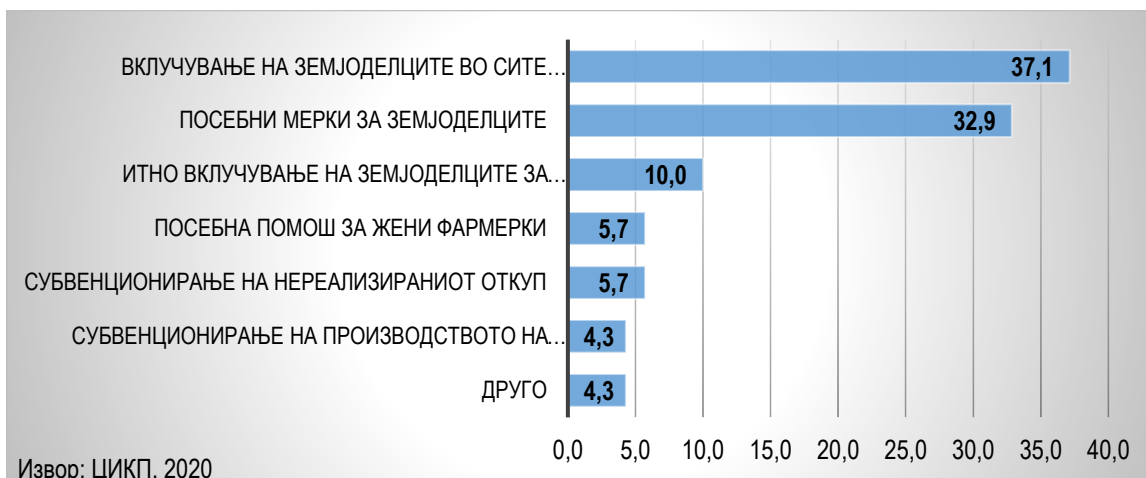


Од обработените податоци забележавме дека македонските фармери претпочитаат советодавна поддршка за надминување на кризата која би се состоела од совети во насока на зголемување на договорите за откуп со домашни субјекти (36,4%), преориентација кон друго производство (18,2%), совети за дигитализација на работењето (9%), како и пократки синџири за набавка на сировини (9%). За околу 9% од фармерите корисна би била поддршка во насока на набавка на сточна храна и други репроматеријали по пониска цена, како и за пронаоѓање сигурен пласман на производот.

Основните очекувања на фармерите од страна на Владата се во насока на опфат на сите земјоделци како корисници на сите економски мерки (37,1%) и креирање посебно насочени мерки за земјоделците со кои ќе бидат опфатени сите производители и одгледувачи (32,9%). Дополнително, значаен дел од нив (10%) сметаат дека Владата треба да овозможи итно вклучување на земјоделците како подобни

за искористување на директната помош од 14.500 денари. На тој начин фармерите сметаат дека Владата ќе помогне во насока на одржување на македонското земјоделство (погледни Графикон 27).

Графикон 27 - Мерки кои треба да ги преземе Владата за да помогне во одржување на македонското земјоделство (изразено во %)



Имајќи предвид дека во земјоделството голем дел од работните задачи се од сезонски карактер, испитувавме на кој начин пандемијата се одрази врз сезонските работни ангажмани. Забележавме дека во првиот квартал од годината многу работни активности во овој сектор на дејност сè уште не се почнати, па така само 34,3% од фармерите во периодот март–април ангажирале сезонски работници. Од нив дури 45,8% велат дека за овие работници имале дополнителни трошоци кои произлегуваат од задолжителните превентивни мерки, но и индиректни трошоци кои се последица на продуктивноста на работникот.

Имено, 54,5% од фармерите кои проценуваат дека имаат дополнителни трошоци, велат дека тие произлегуваат бидејќи работникот работи помалку работни часа заради рестриктивните мерки за движење. Дополнително, заради носењето заштитна маска, работникот е принуден да прави чести паузи, со што за фармерите се создаваат дополнителни трошоци и за работата навремено да се заврши потребно е да ангажираат дополнителна работна сила. Повеќе од 36% велат дека имаат директни трошоци бидејќи тие како работодавачи се одговорни да обезбедат соодветни услови за работа (маска, ракавици, гел за дезинфекција), а кај помал дел од фармерите забележавме дека сезонските работници заради чувството на ризик од зараза бараат поголема дневница за својот труд.

Графикон 28 - Кои се дополнителните трошоци кои произлегуваат од задолжителните превентивни мерки за заштита? (изразено во %)



Извор: ЦИКП, 2020

Со почетокот на кризата која настана како последица од пандемија на ковид-19, впечатокот кај фармерите по однос на состојбата на пазарот на трудот за сезонски работници се поделени. Малку повеќе од 44% сметаат дека состојбата во последните два месеца по однос на понудата на сезонска работна сила не се променила, додека речиси 43% од фармерите сметаат дека понудата се намалила, пред сè, како последица на воведувањето рестриктивни мерки за движење. Околу 13% во последните два месеци забележале зголемена понуда на сезонски работници на пазарот на труд.

Графикон 29 - Откако почна кризата предизвикана од пандемија на ковид-19, во последните два месеца во однос на сезонските работници забележавте промени на пазарот на труд? (изразено во %)

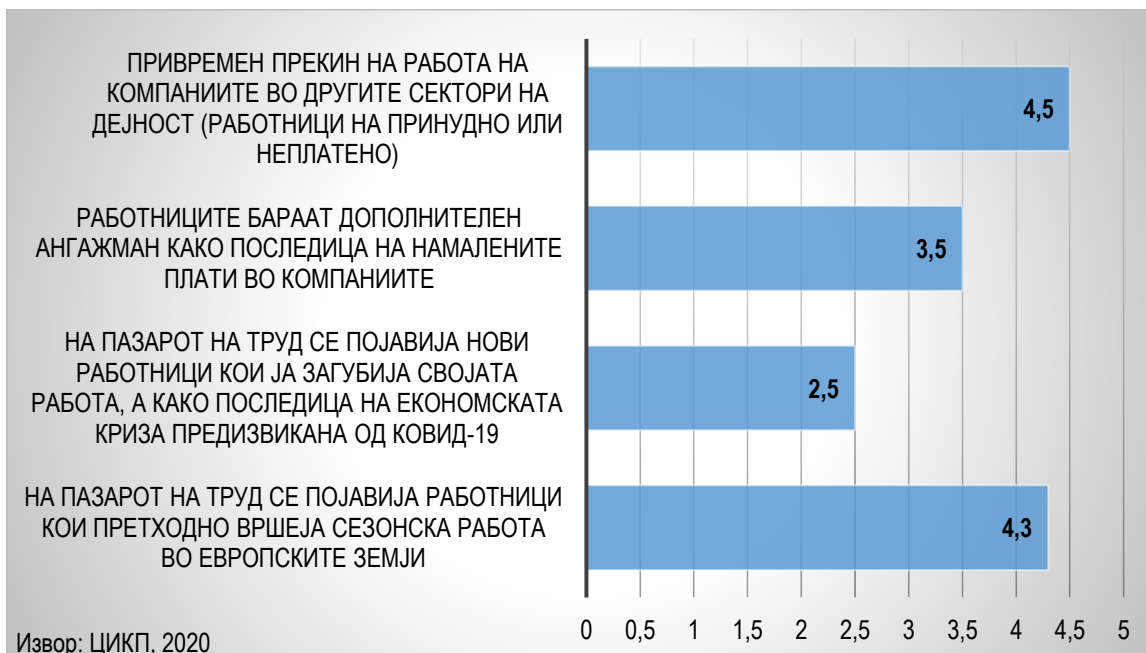


Извор: ЦИКП, 2020

Фармерите велат дека зголемената понуда на пазарот на труд најмногу се должи на привремениот прекин во работата на компаниите во другите сектори на дејност - работници на принудно или неплатено отсуство (44,4%), работниците бараат дополнителен сезонски ангажман како последица на намалените плати во компаниите (22.2%), а за исто толков процент од фармерите сметаат дека на

пазарот на трудот се појавиле нови работници кои ја загубиле својата работа како последица на економската криза предизвикана со појава на ковид-19.

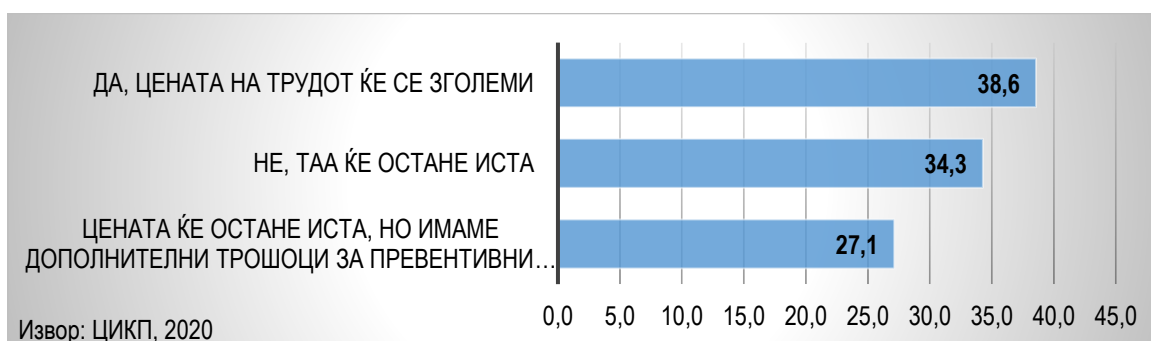
Графикон 30 - Причини за зголемена понуда на сезонски работници на пазарот на труд (изразено во %)



Забележавме дека во периодот март–април само 4,3% од фармерите биле принудени да отпуштат сезонски работници, а тоа се до лжи, пред сè, поради финансиските последици кои дојдоа со кризата, но и рестриктивните мерки. Поради рестриктивните мерки, работните активности овие фармери ги вршеле претежно во рамките на домаќинството.

Очекувањата на фармерите се дека кризата ќе се одрази и врз висината на цената на трудот за сезонскиот работник на директен и индиректен начин. Така, 38,6% сметаат дека цената ќе се зголеми, додека 27,1% очекуваат цената за трудот да остане иста, но ќе се јавуваат дополнителни трошоци за овозможување соодветни услови за работа преку превенција од ширење на зараза. Малку повеќе од 34% сметат дека цената на трудот за сезонскиот работник нема да се промени.

Графикон 31 - Дали кризата предизвикана од ковид-19 ќе влијае врз висината на цената за трудот на сезонскиот работник? (изразено во %)



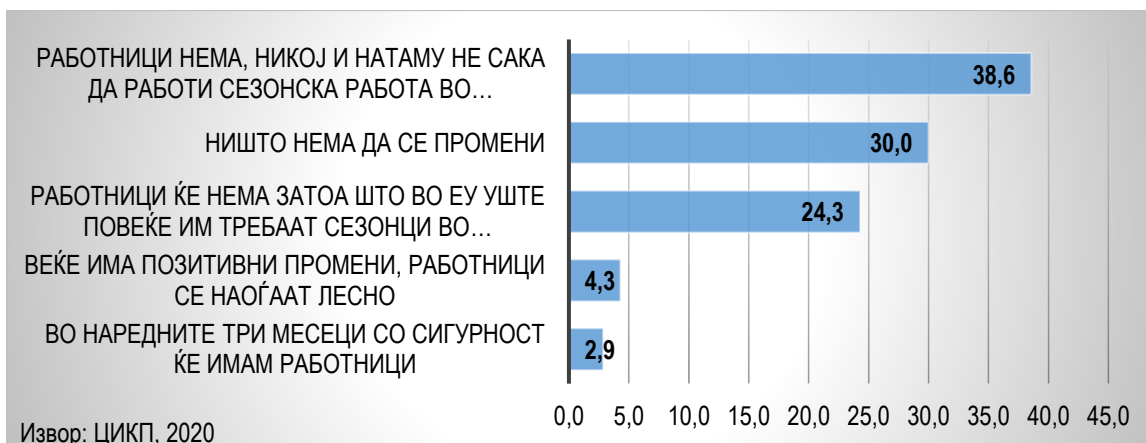
Иако економската криза ги зафати останатите дејности од македонското стопанство, и тоа се одрази со прекин на работните активности и привремено отпуштање работници, по однос на понудата на сезонската работна сила, македонските фармери не очекуваат промени на пазарот на трудот во нивна корист. Според нивните проценки, зголемената понуда на сезонски работници ќе биде резултат на повеќе ефекти предизвикани од кризата, па многумина очекуваат дека: а) отпуштените работници од другите сектори ќе бараат работа во земјоделството (28,6%), б) многу работници да бараат сезонска работа како дополнителен ангажман заради намалување на платите во другите сектори (17.1%), в) нема да има недостиг од работници бидејќи тие не се во можност да заминат за да работат во странство (10%). Околу 8,6% сметаат дека пазарот на труд во регионот ќе се стабилизира за период од неколку години, па сè дотогаш тие нема да се соочуваат со недостиг од работна сила. Општо може да заклучиме дека повеќе од 64% од фармерите очекуваат позитивен исход од кризата со тоа што понудата на работници ќе се зголеми. Сепак, значаен дел од нив не се согласуваат со овие изјави. Имено, речиси 36% сметаат дека нема да има значајни промени на пазарот на трудот, па како и секоја година, и оваа ќе се соочат со недостиг од сезонски работници (погледни Графикон 32).

Графикон 32 - Очекувања за начинот на кој економската криза која ги зафати другите дејности ќе се одрази на понудата на сезонска работна сила во земјоделството (изразено во %)



Во последните два месеци (март и април) забележавме дека половина од фармерите кои учествуваа во истражувањето, во спроведување на своите работни активности немале потреба од ангажирање сезонски работници. Сепак, во контекст на погоре наведеното (досега има ограничена понуда на пазарот на трудот во земјоделството), забележавме дека речиси 23% од фармерите имале потреба од сезонски работник, но не нашле работници кои би можеле да ги ангажираат. Значаен дел од македонските земјоделци не очекуваат позитивни промени по однос на ова прашање и во наредните неколку месеци. Повеќе од 38% се согласни со изјавата дека нема да најдат работници бидејќи никој во земјата не сака да работи сезонска работа, особено во секторот на дејност земјоделство, дополнително 30% не очекуваат никакви промени во иднина по однос на ова прашање (погледни Графикон 33).

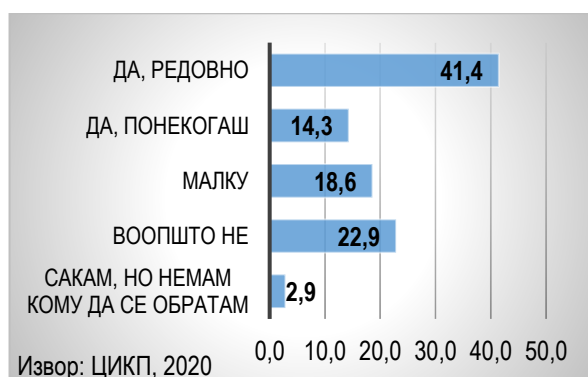
График 33 - Очекувања за тоа на кој начин ќе се одрази состојбата со вирусот во наредните неколку месеци врз понудата на сезонски работници (изразено во %)



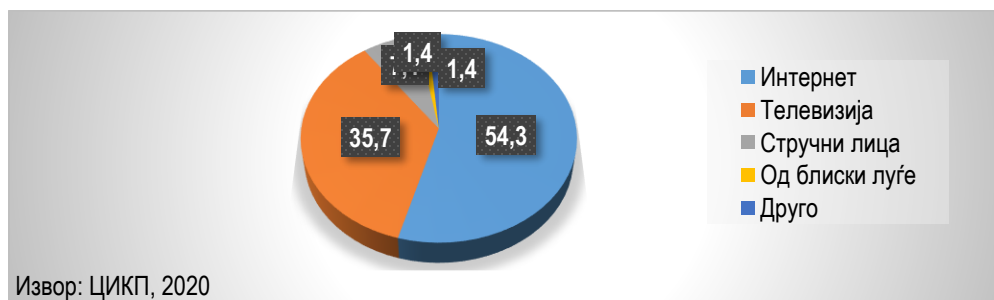
Истражувачкиот тим го испитуваше начинот на кој македонските фармери се информираат за настанатите состојби, последиците и влијанието на ковид-19 врз нивното производство, односно дали вирусот може да ги зафати и да влијае врз домашните животни и земјоделските култури. Повеќе од 41% од фармерите велат дека редовно се информираат за овие прашања, 18,6% малку се информирани и се информираат, додека околу 14% велат дека понекогаш следат новости и информации по однос на овие прашања. Речиси 3% од фармерите имаат интерес да добијат нови информации за влијанието на вирусот врз нивната работа и добра, но за тоа немаат кому да се обратат. Загрижува тоа што речиси 23% од фармерите велат дека воопшто не се. За состојбите и вирусот најчесто се информираат преку интернет (54,3%) и телевизија (35,7%), а помал дел од нив консултираат стручни лица или самите имаат познавања за овие прашања како агрономи (8,6%) или за тоа се информираат и прашуваат лица кои им се блиски (1,4%).

информираат за влијанието на вирусот врз нивната дејност (погледни Графикон 34).

Графикон 34 - Информирање за последиците од вирусот врз работата на фармерите (изразено во %)



Графикон 35 - Начини на информирање за вирусот и неговото влијание (изразено во %)



Брзи идеи

Мерки за индивидуални земјоделци недостасуваат, а најголем дел во МК се такви.

Развивање на пазарот на кредити за земјоделци (индивидуални), како и на факторинг и лизинг услугите во земјоделството.

Основање на гарантен фонд за земјоделци (особено земјоделки кои немаат имот за гаранција при кредитирање).

Воспоставување земјоделски кредитни унии (задруги), кои ќе обезбедат капитал.

Субвенции за претрпените загуби или еднократна финансиска поддршка во износ од 3.000 до 10.000 евра.

Обуки за дигитално работење на фармерите.

Анализи за прилагодување на производството, создавање пократки синџири на набавка на сировини и репроматеријали по пониска цена.

Мерки за формално вработување работници.

Препораки

➤ Владата и ресорното Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство е потребно да дизајнираат соодветни јавни политики и мерки во насока на поддршка на македонското земјоделство. Имено, 71,4% од фармерите велат дека не се сигурни/не се во состојба да ја одржат својата дејност во наредниот период без дополнителна помош. Оттука, основните очекувања на фармерите од страна на државата се во насока на опфат на сите земјоделци како корисници на сите економски мерки (37,1%) и креирање тесно насочени мерки за земјоделците со кои ќе бидат опфатени сите производители и одгледувачи (32,9%). Дополнително, значаен дел од нив (10%) сметаат дека Владата треба да овозможи итно вклучување на земјоделците како подобни за искористување на директната помош од 14.500 денари. На тој начин фармерите сметаат дека Владата ќе помогне во насока на одржување на македонското земјоделство. Досега оваа финансиска поддршка од 14.500 денари (за април и мај) која претставува дел од економскиот пакет-мерки за финансиска поддршка донесени од страна на Владата, имаа можност да ја користат земјоделците кои се самостојни вршители на дејност, а се регистрирани според Законот за трговските друштва. Спроведеното истражување покажа дека најголем дел од фармерите не се опфатени со оваа мерка. Имено, речиси 63% се регистрирани согласно Законот за земјоделство и рурален развој, а само 10% согласно Законот за трговски друштва. Имајќи предвид дека економската моќ на фармерите не е доволно голема за самостојно да ги издржат економските последици предизвикани со појава на вирусот, Владата треба да работи на дизајнирање соодветни мерки кои ќе ги опфатат сите фармери, а со цел одржување на обемот на производство во оваа значајна дејност.

➤ Според фармерите, три главни начини за обезбедување континуитет во нивната работа во наредниот период ќе бидат: задоцнето плаќање на обврските (даноците) кон државата (64,3%), аплицирање за заем од физичко лице (45,7%) и намалување на производството во граници на домаќинството, односно производство за себе и семејството (17,1%). Голем дел од фармерите сметаат дека доколку не најдат соодветен начин да обезбедат

континуитет во вршењето на нивната дејност, размислуваат во насока за траен прекин на вршење на оваа дејност (47,1%). Со цел државата да им излезе во пресрет на фармерите, потребно е да овозможи продолжување на рокови и олеснување на плаќањата за фармерите кон државата. Дополнително е потребно да им се овозможи пристап до поволни кредити за покривање на загубите кои настанале со намалување на производството, откажување на договорениот откуп или преку корекции во цената, кои негативно се одразиле по заработувачката на фармерите. Оставени сами на себе, голем дел од нив ќе се откажат од оваа дејност или производството ќе го намалат во рамките на задоволување на потребите кои ги има домаќинството. Оттука потребно е да се работи на развивање на пазарот на кредити, како и на факторинг и лизинг услугите во земјоделството. Особено е изразена потребата од воспоставување државен гарантен фонд и кредити димензионирани за малите индивидуални фармери и жени фармери, а треба да се размислува и за поддршка на воспоставување земјоделски кредитни унии (задруги), кои ќе овозможуваат капитал за своите членови.

➤ Македонските фармери за справување со кризата предизвикана од пандемијата на ковид-19 во најголем дел претпочитаат државната помош да биде во облик на финансиска поддршка. Имено, овој вид поддршка во моментот е најпотребна дури за 52,9% од фармерите, додека 27,1% покрај финансиска, велат дека им е потребна и советодавна поддршка. Гледано од перспектива на потребите кои ги имаат фармерите, финансиската поддршка е потребно да биде во облик на субвенции за претрпените загуби или еднократна финансиска поддршка во износ од 3.000 до 10.000 евра, зависно од големината на производство, процените за претрпени штети и слично. Имено, речиси 46% од фармерите сметаат дека кризата предизвикана од ковид-19 многу или значително влијаела врз нивната заработувачка.

➤ За полесно справување со тешкотиите предизвикани со појава на кризата предизвикана од пандемија на вирусот ковид-19, покрај финансиска поддршка, на македонските фармери им е потребна и советодавна поддршка. Советодавната поддршка е потребно да се состои од совети и насоки за зголемување на вредноста на договорите за откуп со домашните субјекти, како и за преориентација кон друго производство. Сметаме дека ресорното министерство е потребно да изготви анализи во насока на прилагодување на македонското земјоделство кон потребите на домашните и странски пазари. Повеќе од 18% од земјоделците со пристап до совети од овој карактер би го прилагодили своето производство со цел да бидат повеќе продуктивни и да произведуваат конкурентен производ кој има добра цена и е баран на пазарот. Надлежните институции е потребно да се фокусираат и во насока на обуки за дигитално работење на фармерите бидејќи овие вештини се покажаа корисни за одржување на работата во другите сектори на дејност, а на овој начин фармерите без прекин во работењето по електронски пат ќе договараат цени и самостојно ќе наоѓаат пласман на пазарите. Советодавната поддршка од страна на стручни лица треба да придонесе и кон овозможување насоки, како и стекнување нови вештини и знаења за фармерите, а со цел создавање пократки синџири на набавка на сурови и репроматеријали по пониска цена.

➤ За најголем дел од македонските фармерите (52,9%), влошувањето на општите состојби со појава на пандемијата негативно се одрази врз нивната работа, особено преку откажување на пласманот и договорениот откуп за земјоделските и сточарските производи, а во значаен дел и поради страв од консумирање земјоделски и сточарски производи или заради зголемување на цените на репроматеријалите. Надлежните институции е потребно да направат проценка за претрпените штети по однос на овие прашања и врз основа на процената, да се одреди нивото на еднократна помош.

- Повеќе од 81% од фармерите работат исклучиво на домашниот пазар. Затоа потребно е да се направи проценка за падот на цената на чинење на добрата и тие да се субвенционираат од страна на државата. На тој начин ќе се покријат директните загуби настанати како последица на намалување на цените од страна на прекупувачите, комбинатите и ланците на самопослуги. Околу 20% од фармерите велат дека од страна на прекупувачите не се почитувала договорената цена бидејќи се соочиле со намалување на побарувачката. Субвенционирање на разликата ќе биде значајно за одржување на дејноста, како и субвенционирање на нереализираниот откуп за месеците во кои се применуваа кризни и превентивни мерки.
- Мерки наменети за жените кои работат во оваа дејност, а со цел помагање да ги намалат нивните загуби предизвикани од воведување на превентивните мерки за спречување на ширење на вирусот. Имено, повеќе од 21% од жените велат дека го намалиле обемот на работа заради зголемени обврски и грижа во домот. Дополнително загрижува тоа што жените се повеќе погодени од целата состојба со тоа што само 5,2% од нив би издржале уште една година да работат во овие услови, додека тој процент на мажи изнесува 23,5%. Гарантен фонд за жени е неопходно да се основа дека само 2% од земјоделското земјиште е во сопственост на жени и реално тие не можат да обезбедат гаранција за кредити, што ги намалува нивните шанси да опстанат со оваа дејност во кризата предизвикана со пандемијата.
- Воведување мерки за фармерите кои ќе овозможат одложено плаќање на придонесите, данокот и останатите давачки кон државата, со оглед на сезонскиот карактер на земјоделството, односно вообичаената временска дистанца помеѓу вложувањата на труд и капитал и подоцнежната наплата од продажбата на земјоделските добра.
- Воведување сет мерки кои ќе поттикнат формално вработување работници во секторот на дејност земјоделство, независно дали работниот однос ќе биде на определено, неопределено време или за сезонска работа. Намалување на финансискиот товар и други мерки на олеснување насочени кон работодавачите (фармерите) од оваа дејност (пр.: ослободување од придонеси, субвенционирање на дел од плати и сл.) ќе придонесат кон зголемување на дневницата на трудот на работникот во земјоделството од една страна, а од друга страна позитивно ќе се одрази кон намалување на целокупната невработеност во земјата. Имено, земјоделството со години наназад се соочува со недостиг на работници, а особено со недостиг на сезонска работна сила. Овој недостиг може да биде намален преку поддршка за ангажирање на лицата кои ја загубија својата работа како последица на затворање на компаниите од другите дејности.
- Повеќе од 41% од македонските фармери се недоволно или воопшто не се информирани за последиците од вирусот врз нивната работа, односно дали и на кој начин тој може да ги зафати и да влијае врз домашните животни и земјоделските култури кои тие ги произведуваат. Дел од фармерите немаат кому да се обратат, иако сакаат да стекнат нови информации за влијанието на вирусот врз нивната работа и добрата кои ги произведуваат. Затоа е потребно да се преземат мерки за зголемување на степенот на информираност на земјоделците за последиците од вирусот, особено во насока за примена на превентивни мерки за заштита. Со цел информациите да стигнат до целните групи, потребно е да бидат креирани брошури, информативни графикони кои ќе бидат дистрибуирани преку соодветните организации кои ги здружуваат фармерите од земјата, како Националната федерација на фармерите, агенциите во рамките на локалната самоуправа и слично.